

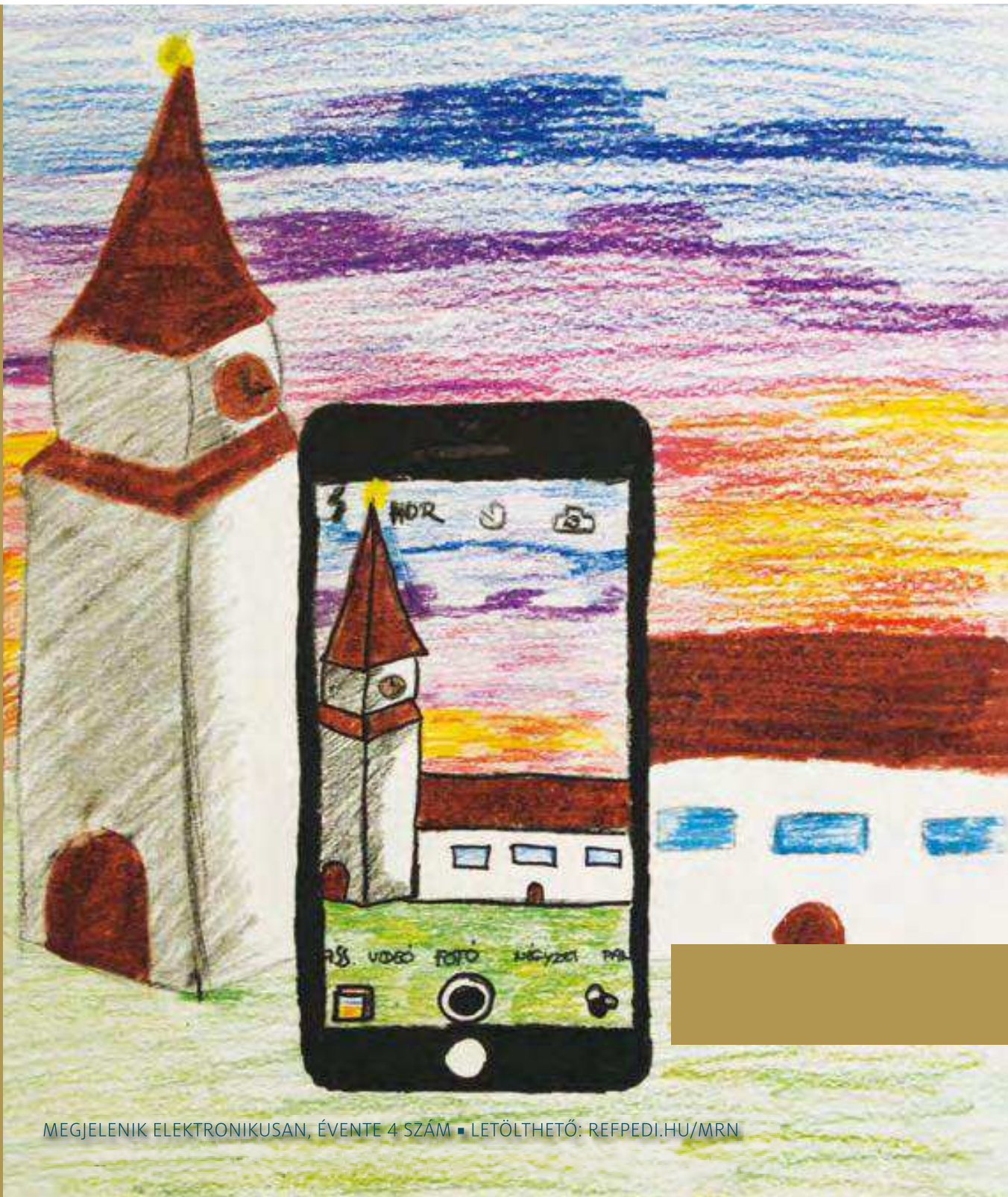
Magyar Református Nevelés

2017

4

REFORMÁTUS PEDAGÓGIAI FOLYÓIRAT

A Z GENERÁCIÓ KATECHÉZISE

MEGJELENIK ELEKTRONIKUSAN, ÉVENTE 4 SZÁM ■ LETÖLTHETŐ: REFPEDI.HU/MRN

Szerkesztői előszó

ÜDVÖZLET AZ OLVASÓNAK! ■ SZÁSZI ANDREA 3

Tanulmányok

ADAMEKNÉ NÉMETH ZSÓFIA ■ RÉGI KOROK TANÚSÁGA 5

DR. SZÉNÁSI LILLA ■ SZEMPONTOK A Z GENERÁCIÓ KATECHÉZISÉHEZ 15

DR. SIBA BALÁZS ■ ÖRÖM ÉS UNALOM A HITTANÓRÁN
– SZEMPONTOK AZ ÉLMÉNYTÁRSADALOM GYERMEKEINEK
KATECHÉZISÉHEZ 30

SZABÓNÉ DR. LÁSZLÓ LILLA ■ MI FÁN TEREM A GYERMEK-ISTENTISZTELET?
2. RÉSZ: LITURGIAI ÉS DIDAKTIKAI MEGFONTOLÁSOK 38

Műhely

CSÜLLÖG FERENC ■ A HITTAN DIGITÁLIS FELADATBANK MINT ESZKÖZ
A Z GENERÁCIÓ KATECHÉZISÉNEK TÁMOGATÁSÁRA 50

DR. SZÁSZI ANDREA ■ GAMIFIKÁLT ÉRTÉKELÉS LEHETŐSÉGE
A KATECHÉZISBEN 56

Számunk szerzői 63

A címlapon a „Hitvallás és szabadság” rajzpályázat egyik díjazottjának (Teremi Anna, 7.o., Gárdonyi Zoltán Református Általános Iskola és AMI) képe szerepel.

Adamekné Németh Zsófia cikkében feltüntetett képek forrása: <http://diglib.library.vanderbilt.edu/>,
<http://www.gettyimages.com>, <https://www.franciscanthirdorderpenitents.com/san-damiano-crucifix>.
A lap többi illusztrációját a www.shutterstock.com-ról válogattuk.

OGO

E számunk elkészítését a hollandiai OGO Alapítvány támogatta.

ÜDVÖZLET AZ OLVASÓNAK!

Hogyan vihetjük közel Isten Igéjét napjaink gyermekeihez, fiataljaihoz? Különböznek-e és ha igen, miben a generációk? Kik az Y és Z generáció tagjai és mi jellemző rájuk? Milyen szempontokat ajánlhatunk a gyermekek, fiatalok közötti szolgálathoz?

Nem kisebb témát, mint a modern generáció katechézisének kérdését járjuk körül ebben a számban. Elméleti és gyakorlati gondolatokat egyaránt találhat az érdeklődő és reméljük, felkeltjük a figyelmét és adhatunk a továbbgondoláshoz is új ötleteket!

A tematikától kicsit eltérve, de a mindennapi segítségnyújtás részeként folytatjuk az előző számban megkezdett gyermek-istentiszteletekre vonatkozó felvetést. Majd a régi korokhoz visszanyúlva a Krisztus-ábrázolásokról olvashatunk néhány gondolatébresztő háttérinformációt!

SZÁSZI ANDREA RPI, katechetikai igazgatóhelyettes

SZABÓNÉ DR. LÁSZLÓ LILLA

MI FÁN TEREM A GYERMEK-ISTENTISZTELET?

2. RÉSZ: LITURGIAI ÉS DIDAKTIKAI MEGFONTOLÁSOK

Jelen tanulmány a Magyar Református Nevelés korábbi lapszámában megjelent cikk folytatása. Az előző írásban a gyermek-istentisztelet gyakorlati teológiai megalapozását olvashatjuk, mely annak műfaját és célkitűzését így határozza meg: *a gyermek szükségét és lehetőségeit szem előtt tartó, éppen ezért didaktikai megfontolásokkal megvalósuló liturgikus istentisztelet.* Az alábbiakban ezeket a liturgiai és didaktikai szempontokat vesszük számba.

KÜLÖNBÖZŐ KORÚ GYERMEKEK A GYÜLEKEZET KÖZÖSSÉGÉBEN

Elsőként az istentiszteletet látogató gyermekek közösségére kell figyelmet fordítanunk. Nem elhanyagolható kérdés a gyermekek életkora. Mennyi idős gyermekeké a gyermek-istentisztelet? A gyülekezetek nagy többségében a gyermek-istentisztelet a 3-10 éves korú gyermekeket szólítja meg. A gyülekezet nagyságától és a szolgálatba bevonható gyülekezeti tagok

számától függően történhet csoportbontásban is.

A leggyakoribb felosztás az óvodás/kisiskolás megkülönböztetés. Van, ahol az óvoda előtti gyermekeknek tipegő szoba áll a rendelkezésre. Itt leginkább gyermekmegőrzés történik. A felső tagozatos gyermekek legtöbb helyen már a templomi istentiszteletbe kapcsolódnak be, esetlegesen a konfirmációs korig még választhatnak a felnőtt és gyermek-istentisztelet között.

Ahogy a korábbi tanulmányban bővebben is taglaltuk, a gyermek a fogadásától kezdve Isten szövetségének és ezzel a gyülekezet közösségének a része. A továbbiakban az egyes életszakaszokra nézve vesszük számba a gyülekezeti részvétel és a gyermek-istentisztelet szempontjait.

A foganástól az óvodáskorig

Az élet kezdetén a legtöbbet az édesanya istentiszteleti részvételének a támogatásával adhatunk a gyermekeknek is. Ezekben az években a gyermek istentisztelete – sőt, ahogy a lélektan tanúsítja az istenképe – az édesanya és a gyermek kapcsolatából táplálkozik. Kettejük szeretetközössége ábrá-

zolja ki azt a bizalmi kapcsolatot, amiből a gyermek későbbi istenképe táplálkozik.¹ A gyülekezet ebben az időszakban leginkább azzal tud szolgálni mind a gyermek, mind az édesanya felé, ha megteremtjük az édesanyának és a családnak az istentiszteleti részvételt és lelki töltekezést.

A kismamáknak a legnagyobb segítség, ha a gyülekezet be tud rendezni egy olyan helységet, ahol a legkiseb-
bekkel legalább hallgatható az istentisztelet, és ami alkalmas a gyermek gondozására: szoptatás, etetés, tisztába tevés, játék.

További lehetőség a gyermekmegőrzés, amikor egy-két gyülekezeti szolgáló vagy egy-két édesanya vigyáz azokra a tipegőkre, akik már otthagyhatók az istentisztelet alatt. Nekik tarthatunk egy 5-10 perces rövid lelki részt is: a kihangosítást kikapcsolva játszunk el egyszerű mozdulatokkal könnyen énekelhető gyermekénekeket, olvassunk el egy bibliai történetet vagy áhítatot kisgyermekeknek szóló képeskönyvből, a kiskezket összetéve mondjunk egy rövid, egy-két mondatos imádságot, végül Isten áldását helyezzük a kis fejecskékre: Áldjon meg Téged az Úr!

Óvodáskorú gyermekek gyermek-istentisztelete

Az óvodáskorú gyermek kezdetben szülői segítséggel és kísérettel, de fokozatosan önállóan is részt tud venni a gyermek-istentiszteleten. A hétről hétre következetesen vezetett liturgikus alkalom kiszámíthatósága és biztonsága, a szeretetteljes, nyitott közeg és az Istenről szóló bibliai történetek rövid, játékos feldolgozása teremtheti meg vasárnaponként azt a második otthont,

ahova örömmel és szívesen indul a család. A liturgiai és didaktikai szempontokat a továbbiakban olvashatjuk.

Kisiskolás korú gyermekek gyermek-istentisztelete

A kisiskolás korosztály a leghálásabb közege a gyermek-istentiszteletnek. Az iskolában már elsajátították mindazokat a szenzomotoros és kognitív képességeket és készségeket, amire ráépíthető az egy-másfél órás istentisztelet. Velük

már megcélozhatunk sorozatokat, gyűjtögethetjük az aranymondásokat, belefoghatunk egy hosszabb dramatikus, grafikus vagy kézműves feldolgozásba, elmélyítésbe. Szeretik a csoport és csapatjátékokat, így ez is tere lehet az Istennel és egymással töltött ünneplésnek.

Mindemellett a kisiskolások iskolai keretek között már tanulják a hittant, illetve többük már óvodásként is járt a vasárnap alkalmakra, így valószínűleg már több bibliai történetet ismernek. Az ismert és elsősre unalmasnak vélt történetet éppen a liturgikus tér és idő, az Isten jelenlétének az aktuális közösségben történő megélései ruházhatják fel újabb tartalmakkal és értelmezési kerettel. Emiatt is fontos, hogy nagyobb hangsúlyt kapjon maga a liturgia, az istentiszteletnek az Istent megszólító és az Ő terében elidőző cselekményei.

Felsőök a gyermek-istentiszteleten

A felsősökre fokozottan igazak a fent leírt nehézségek és kihívások. Mindaz, ami a gyermek-istentiszteleten történik, számukra gyermekes és unalmas. Éppen ezért jó, ha bátorítjuk őket a felnőtt istentiszteleten

A kisiskolás korosztály a leghálásabb közege a gyermek-istentiszteletnek.

való részvételre. Füzettel, Bibliával, énekeskönyvvel a kezükben, figyelmesen igyekezzenek követni a felnőttek istentiszteletét. Jegyezzék le az igehelyeket, keressék ki a maguk számára a Bibliából, írják fel az érdekes, megszólító gondolatait az igehirdetésnek, válasszák ki, hogy melyik énekkel tudtak leginkább azonosulni. Ha mégis a gyermek-istentiszteletet választják, a legjobb, ha be tudjuk vonni őket a kisebbek felé történő szolgálatba. Bekapcsolódhatnak a játékok vezetésébe, tanításába, a feldolgozás segítésébe, a dramatikus részek megjelenítésébe, a kisebb gyermekek gondozásába. Bevonhatjuk őket az ige felolvasásába, az imaközösség megélésébe. A zenei tudó gyermekek segíthetnek egy-egy ének hangszeres megtanulásában. Ezáltal átélhetik a tanítványosság örömét, hogy jelenlétük, tudásuk, hitük hasznos a gyülekezet közösségében.

Vegyes-csoport a gyermek-istentiszteleten

A legtöbb gyülekezetben nem oldható meg a fentebb felvázolt csoportbontás sem a gyermekek létszáma, sem a gyülekezet infrastruktúrája miatt. A gyermek-istentiszteleten szolgálok a vegyes korú csoportok kudarcait emelik ki legtöbbször, mint szinte lehetetlen kihívást. Valóban, egy embernek nagyon megterhelő egy mind korosztályosan, mind az időszakos részvétel miatt (hiszen változó, hogy melyik vasárnap hányan és kik vesznek részt a gyermek-istentiszteleten) heterogén gyermekközösséget vezetni. Ebben az esetben mindenképp hasznos, ha a legkisebbek a szüleikkel együtt érkeznek az istentiszteletre, akik segíthetnek a többi gyermeknek is akár a figyelmezés, akár a feldolgozás terén. Ezt

érdemes velük előre megbeszélni, kérni a segítő, alkotó jelenlétüket, és bátorítani őket, hogy bár nem tudnak a felnőttek istentiszteletén részt venni, mégsem elvesztegetett idő, hiszen a gyermek-istentisztelet is az Úrral való találkozás alkalmá. Ha gyülekezetünkben több szülő a gyermek-istentiszteleten tölti a vasárnapját, készülhetünk számukra is néhány kérdéssel, igei gondolattal.

Megoldás lehet az is, ha a gyermek-istentisztelet szolgálatát ketten végzik a gyülekezetben. Egy vezető, aki vezeti az istentisztelet menetét és annak a tartalmi részeit, és egy, aki segítőként van jelen, aki esetlegesen készülhet egy-egy játékkal, feldolgozással. A segítő lehet fiatalabb is, akár egy rátermettebb felsős, vagy valaki az idősebb gyülekezeti tagok közül, aki önállóan nem vállalná a szolgálatot. Ebben az esetben arra is figyelhetünk, hogy egy férfi és egy nő is legyen a párosban, gondolva a fiú-lány eloszlásra a gyermekek közt. Ezzel a gyermek-istentisztelet egyben a családot is leképezi,² ahol együtt vannak 'apa'-'anya', fiúk-lányok, különböző korú gyermekek, akik segítik egymást, figyelnek egymásra, és akik hordozzák és egyben megélik a különbözőségben rejlő gazdagságot és bőséget.

AZ ISTENTISZTELET LITURGIAI ASPEKTUSA

A Református Istentiszteleti Rendtartásunkban megtaláljuk a gyermekistentiszteletre vonatkozó elsődleges útmutatást. Az azóta megjelent gyermek-istentiszteleti segédanyagok is hozzájárultak az alkalom változatoságához, a bibliai történet minél színesebb elmondásához és a hozzá kapcsolódó játékos, kézműves foglalkozások kreatív meg-

tervezéséhez. De ezekkel együtt is szükséges keresnünk azokat a szempontokat és megvalósításokat, amelyek a liturgia, a rituális cselekmények szintjén is segítik a gyermekeket aktívan ünnepelni, és az őt megszólító Istennel találkozni.

A liturgia funkciója

A liturgia többféle funkciót is betölt:³

1. Hordozza az istentisztelet dinamikáját, felépíti az ünnep folyamatát.
  2. Felelősen vezeti magát az ünneplő embert. Nem beszorítja a keretek közé, hanem biztonságos, megélhető, ugyanakkor rugalmas teret ad a résztvevőknek az ünnepléshez. Ehhez kötött (állandó) és kötetlen (változó) elemeket biztosít. A kötött elemek az ünnep kereteit adják, a kötetlenek pedig a bennük való felszabdult, aktív örömet és részvételt.
  3. Szerepeket kínál a résztvevőknek, amelybe belépve az ige üzenete megelevenedik, élő és ható lesz, elérkezik a múltból a jelenbe.
  4. De nemcsak a múlttal köt össze, hanem a jövőt, az eszkatológikus reménységet is jelenbe hozza. Az istentisztelet meghívás az örökkévalóság ünnepi örömébe.
  5. Míndezt közösségben biztosítja. A szerepet, amelybe belépünk mások is hordják, így az egzisztenciánk mélytartalmait közösségen belül élhetjük meg, azonosulhatunk másokkal, és mások is erősíthetnek minket részvételükkel.⁴
  6. A liturgia kapcsolatba hoz Isten hirdetett igéjével, a hétköznapok hittapasztalatait összekapcsolja a biblia igéivel, Isten üzenetével.
- Összefoglalva: a liturgia összekapcsolja a tradíciót és a mait, Isten igéjét és a rá adott választ, a kötött (állandó) és kötetlen (válto-

zó) formákat, a rítust és a játékot, az ünneplést és a szabad örömet. A liturgia mindezeket egybe fűzi, elhelyezi az alkalom keretén belül, és megadja mindezeknek az orientációját, és lehetőséget ad a résztvevőknek a bekapcsolódásra.⁵

Az istentisztelet rendje

Egyházunk 1985-ös ágendás könyve az istentisztelet bibliai ősképéül a Jn 20,19-23-at állítja elénk.⁶ Jézus megjelenés-történetében felfedezhetjük a keresztyén istentisztelet elengedhetetlen elemeit:⁷

1. Krisztus jelenléte: nemcsak róla van szó az istentiszteleten, hanem Ő maga is jelen van.
  2. Jelenlétében önmagát adja bűneink bocsánatára: Krisztus jelenlétében megszólal a bűnbánat hangja, mely nélkül, és az Ő vérenek áldozata nélkül nem járulhatunk az Atyához.
  3. Küldés: Jézus a saját küldetése folytatásaképpen misszióba küldi az övét.
  4. Ehhez adja a Szentlelkét.
- Összességében a liturgia dinamikája a következő módon alakul: Isten közeledése – hívó szava – a hívottakkal való találkozása – önmaga adása – a Magához hívottak kiküldése.⁸

A GYERMEK-ISTENTISZTELET LITURGIÁJA

Előképek

Ravasz László tisztázó tanulmányában kitér a gyermek-istentisztelet liturgiájára is: „Az egész istentisztelet rövidebb legyen, mint a felnőtteké. De azért kövesse szigorúan a felnőttek liturgiájának a rendjét.”⁹ Emanuel Jung három fő részre osztja a gyermek-istentisztelet *rendjét* (*ordnung*):¹⁰

1. Imádat: kezdőének, Isten dicsérete, imádság, közös ének;
2. Igé hirdetés: bevezetés, történet, összefoglalás;
3. Felelet: ének, ima, foglalkoztatás, záróének.

Gyökössy Endre könyvében az alábbiakat találjuk a gyermek-bibliára menetéről:¹¹

0. Gyülekezés alatt az elmúlt összejövetelel tanult ének éneklése.
1. A lelkész imádsága.
2. Ének vagy énekek.
3. Rávezetés (érdeklődéskelés, külső cél).
4. A történet elmondása (vagy dramatizációja).
5. Összefoglalás (beszélgetés, Biblia, csemegetörténet).
6. Aranymondás.
7. Ének, énekek.
8. Imádság. Miatyánk.
9. Áldás.
10. Perselyező ének.

Becsei hangsúlyozza, hogy „elengedhetetlen az igével köszöntés, az áldás ígéinek szöveghű mondása, az imádság prófétai-papi elemeinek a gyermekek nyelvén történő megtartása, a gyermekének mellett az énekeskönyv egyszerűbb énekeinek éneklése, a bibliai igék pontos idézése.”¹²

Összefoglalva azt láthatjuk, hogy a korábbi gyakorlatok nagyban követik a felnőtt református istentiszteletet annyi különbséggel, hogy törekednek az egyszerűsége, és az igé hirdetésben és a feldolgozásban nagyobb teret adnak a kreativitásnak. Ha ezeket a megközelítéseket a korábbiakkal összevetjük, egyetérthetünk azokkal a hangsúlyok-

kal, amelyek a gyermekek közt a liturgikus rendet képviselik. A kérdés csupán annyi, hogy a felekezeti istentiszteleti rendből kibontakozó gyermek-istentiszteleti liturgia hogyan segítheti a gyermekek részvételét, átélését, a gyermekek Isten-tiszteletét?

Két mai modell

A magyarországi Evangélikus Pedagógiai Intézet (EPSZTI) most ősszel kiadott kötete a donauwörth-i egyesült protestáns egyházaknak az egyházi év ünnepeikhez kapcsolódó gyermek-istentiszteleti liturgiáit mutatja be magyar nyelven.¹³ Az alkalmak a 0-6 éves korosztálynak szólnak, amin részt vesz néhány szülő is. Az istentisztelet menete:

1. Köszöntés – szabadon, az alkalomhoz kapcsolódóan, a gyermekek nyelvén középpontba állítva az Úr jelenlétét, reményességét és bizonyosságát.
2. Ének – az aktuális témához kapcsolódó közös éneklés tapssal, mozgással, táncsal.
3. Gondolatok az Igéről – egyes részei közé illeszthető imádság, ének.
  - bevezetés
  - fő rész
  - közös tevékenység a gyerekekkel
  - felnőtteknek szóló gondolatok az Igéről
4. Ének
5. Imádság – három-öt egyszerű, rövid hálaadó, kérő, közbenjáró mondat.
6. Miatyánk
7. Áldás – mindig visszatérő elemmel (mozdulat; szó; ének), amit egymásnak adhatunk kicsik és nagyok hagyományos vagy modern megfogalmazásban.
8. Zárás – hirdetések; ajándék; hazavihető emlékeztető; családoknak összeállított

igélap az otthoni tovább gondoláshoz; szeretetvendégség; stb.

Római katolikus talajon, az Egyesült Államokban született meg Montessori pedagógiájára alapozva egy kifejezetten gyermekek számára kialakított liturgikus istentiszteleti forma, a Godly play.¹⁴

Célkitűzése, hogy olyan istentiszteleti teret és időt teremtsen, ahol a gyermek szenzomotoros szinten is részese lehet az anamnézisnek, a liturgia lényegének, amikor a keresztyének múltbeli Isten-tapasztalatát és Istennek a jövőre tett ígéreteit a jelenbe hozza az emlékezet, a gondolat és a képzelet által, hogy a gyerekek ne csak tanuljanak Istentől, hanem találkozhassanak Vele.

Az istentiszteletet négy szakasza a felnőtt istentisztelet dinamikája alapján, de a gyermekek számára leegyszerűsítve:¹⁵

1. Gyülekezés Isten nevében
  - Gyülekezés a szent család előtt kialakított körben.
  - Újak köszöntése, ismerkedés.
  - Bevezetés a szent időbe: „Ez egy nagyon különleges hely, Isten itt van köztünk. (...) Fontos, hogy készek legyünk erre. (...) A csendesség belülről jön, nem azáltal, hogy valaki Rád szól, hogy légy csendben. A csend belülről születhet meg.”
  - Köszöntés – köszönés:
    - Szeptembertől húsvétig: Vezető: Az Úr legyen Vele! Gyermek: És Te veled is!
    - Húsvétól szeptemberig: Vezető: Krisztus feltámadt! Gyermek: Valóban feltámadt!
    - Énekes dicsőítés.
    - Énekes lecsendesedés a történetmondásra: „Légy csendben és lásd, hogy én vagyok az Úr!”
2. Isten Igéjének hirdetése

▪ Történetmondás: A vezető fa és textil bábuk, tárgyak segítségével szöveghűen elmondja a történetet.

▪ Rácsodálkozás szakasza: Kérdések mentén elmélyülés a történetben.

▪ Feldolgozás szakasza: A gyermekek maguk választhatnak, hogy rajzolnak, bábuval, vagy a szerepjátékkal játszanak tovább a történettel.

▪ Igeolvasás: a vezető ismét felolvassa a történetet a Bibliából, hogy a gyermekekben rögzítse mindazt, amire jutottak.

3. Hálaadás

▪ A hálaadó imádság reszponzorikusan: Vezető: Gyertek, adjunk hálát az Úrnak! Gyermek válasza minden sorra: Jó, hálát adni neki, és imádkozni.

▪ Miatyánk

▪ Közös étkezés – hálaáldozat: a gyermekek megterítik az asztalt, gyümölcsöt, kenyeret, sajtot, gyümölcslevet szolgálnak fel. Közben beszélgetnek azokról a történetekről, amikor Jézus asztalközösségbe hívta az embereket, és arról, hogy Ő ma is táplál minket.

4. Kiküldés, elindulás Istennel a hétre!

▪ Énekes dicséret a szülők érkezéséig

▪ Elbúcsúzás és áldás: A vezető egyenként megköszöni minden kisgyermeknek a részvételt valamilyen személyre szóló elismeréssel, megáldja egy rövid igével, majd elköszön: Menj békével!

▪ Az imént bemutatott két gyakorlat jó példái annak, ahogyan a gyermekekkel töltött istentiszteleti idő egyrészt az adott felekezet istentiszteleti rendjéből táplálkozik, illetve arra készít fel, de mindez gyermekszerűen, a gyermekekre tekintettel teszi, az ő istentiszteleti részvételük érdekében.

Gyermek-istentiszteleti liturgia egyházunkban

Ahogy fenti példákön láthattuk a liturgia szempontjából a legfontosabb:

1. A felnőttek istentiszteleti liturgiájából táplálkozva, afelé mutatva, mégis gyermekszerűen segítse a gyermekek felekezeti és biblikus istentiszteleti részvételét.
  2. Következetes, követhető, kiszámítható rendül szolgáljon mind a vezetőknek, mind a gyermekeknek.
- Ezeknek a feltételeknek a körén belül minden gyülekezet és szolgáló kör kialakíthatja és meghatározhatja a saját gyermek-istentiszteleti rendjét és liturgiáját az egyház liturgiai útmutatása,¹⁶ a gyülekezeti istentisztelet, a gyermekek életkora, a csoport összetétele, a vezetők és segítők hitbéli és gyakorlati meglátásai alapján.

Az alábbiakban vezérfonalként, segítségként olvashatunk egy liturgiai rendet, ami a református gyülekezeti istentisztelet menetét követi, és egyúttal figyelembe veszi a gyermekközösség dinamikáját:

1. a) Átvonulás a gyermek-istentiszteletre énekszóval – Ha a gyermekközösség a gyülekezeti istentiszteleten kezdi az alkalmat, a gyermek-istentiszteletre történő átvonulást az út egy részén kísérhetjük egy kötött énekkel. Ez fegyelmezi és egyben felkészíti a gyermekeket a közös kezdésre.
2. b) Köszöntés – Álljunk körbe kicsik és nagyok! Vezető: Isten itt van köztünk, megáld minket, békességet ad, mi pedig dicsérhetjük Őt. Gyertek, köszöntsük egymást Isten áldásával és az Ő békességével! Mindenki: Áldás! (a karokat áldó mozdulatra mindnyájan felemeljük) Békesség! (Kezeinket leengedve megfogjuk

egymás kezét) Istennek dicsőség! (összetesszük imádságra a kezünket)

2. Ima – A vezető rövid, pár szavas kezdő-imádsága, fohásza.
3. Énekes dicsőítés – Isten dicsőítése ismert és az alkalmon tanított mozgásos, játékos, táncos, hangszeres régi és új dicsőítéssel.
4. Történetmondásra készülő ének – Ez lehet egy kötött, minden alkalommal ismétlődő ének, ami elcsendesíti őket: Itt van Isten köztünk; Szívem csendben az Úrra figyel; Elnémul minden, ha megszólal az Isten, stb.
5. Történetmondás
  - a. Rávezetés/horog
  - b. Történetmondás különböző didaktikai megközelítéssel
6. Imakör
  - a. Az imádság liturgiai terének (terítő, gyertya, Biblia, imaszirmok, stb.) közös kialakítása közös énekés közben.
  - b. Az imádságos csend megteremtése – Történhet egy rövid ének vagy egy hang segítségével, ami figyelemre, elcsendesedésre hívja a gyermekeket (triangulum, gitár, zongora, stb.), vagy egy fókuszpont keresésével (gyertya lángja, összetett kéz, Biblia szövege).
  - c. Aranymondás/Aranyige felolvasása a Bibliából.
  - d. Imádságra segítő kérdés megfogalmazása a történet üzenetéhez kapcsolódóan
  - e. Imaközösség – a gyermekek egyenként megfogalmazzák az imádságot segítő kérdés mentén a rövid, egy mondatos imádságukat. Az imádságba bekapcsolódást segíthetjük azzal, ha minden gyermek kezébe még előzetesen egy-

egy papírszirmot/követ/kagylót adunk, amit a gyertya mellé helyez az imádság megfogalmazásakor, vagy csak egyszerűen egy Ámen kíséretében. Így nem történhet meg, hogy bárki amiatt, hogy nincs a szívében imádság, kimaradna a körből.

- f. Miatyánk – megfogva egymás kezét.
  - g. Áldás – igei vagy szabad szövegezéssel a gyermekek útra bocsátása a következő hétre Isten oltalmában.
7. Szabad feldolgozás – a történethez kapcsolódó játék/ének/rajzolás/kézművesség a szülők érkezéséig.

DIDAKTIKAI ÉS MÓDSZERTANI MEGFONTOLÁSOK A GYERMEK-ISTENTISZTELETEN

A tanulmány keretei nem teszik lehetővé, hogy egy mindenre kiterjedő didaktikai áttekintést adjunk a gyermek-istentiszteleti alkalomhoz. Ehelyett az alábbiakban a legfontosabb szempontokat találjuk, amelyek alapján elindulhatunk, illetve egy kis ízelítőt a német evangélikus egyház példatárából, ami a gyermek-istentiszteleti alkalmak módszertani megújulását tűzte ki célul. Meglátásom szerint, ha értjük a gyermek-istentiszteleti alkalmak hangsúlyait, a készülés közben a Szentlélek használja és aktivizálja mindazokat a területeket, amelyekben otthonosan mozgunk, és amelyekkel a saját gyülekezetünkben, személyesen gazdagíthatjuk a ránk bízott gyermekek istentiszteleti alkalmát.

Az átélés jelentősége

Ahogy a korábbi tanulmányban már tárgyaltuk, egyházi gyakorlatunk egyik leggya-

koribb tévedése, hogy a gyermek-istentiszteleti alkalmat bibliáóráként, hittanóráként, foglalkozásként értelmezi, ahol Istenről, a Bibliáról és az egyházzal tanulhatnak a gyermekek. Mindamelltt, hogy ez is történik a gyermek-istentiszteleten, mégsem ez a célkitűzése, hanem Isten tiszteletének, az Istennel való találkozásnak az átélése.

Ebben az esetben sem kell attól tartanunk, hogy a tanulás, ismeretszerzés, elsajátítás kimaradna. A modern pszichológia és pedagógiai kutatás egyértelműen bizonyította, hogy az átélés során – amelltt, hogy lehetőséget biztosítunk az Isten-tapasztalatra – a gyermek sokkal hatékonyabban is tanul. A hallott információnak csak 20%-át, a látottaknak 30%-át, a hallott és egyidejűleg látottaknak 50%-át, annak, amit magunk szavakban megismételünk 70%-át, és azt, amiben aktívan részt veszünk 90%-át sajátítjuk el.¹⁷

Az istentiszteleti térben az azonosulással járó mozgásos, dramatikus, játékos feldolgozások, illetve a rítusok, vagyis a szimbolikus cselekedetek teszik lehetővé az átélést a gyermekek számára.

Rítusok és a szimbólumok

A gyermek a felfele nyitottságot és a túlnaira vonatkozó kérdéseit hamarabb észleli, minthogy ezekre teljes értékű, elvont magyarázatokat találhatna. A vallásos gyakorlat különböző formáiban, a rituális cselekményekben közösségi szinten élheti át azt, ami a közösség számára igaz, amihez a gyermek, ha kognitív szinten nem is, de érzelmileg kapcsolódhat. Ezek az átélések a gyermekben (alkalomról alkalomra ismétlődő ének, imádság, istentiszteleti tárgyak, megszokott kifejező mozdulatok, stb.) szimbolikus jelentőségűek.¹⁸

A rítus ismétlődő, szimbolikus cselekmény, mely több funkciót is betölt az ember életében. Egyrészt tehermentesíti az embert az „állandó spontán reagálás,” a „megfelelő szó vagy viselkedésmód” folyamatos keresésétől. Vagyis automatikusan szabályozza az egymáshoz való viszonyt, így stabilizálja az emberi kapcsolatokat. Másrészt segítségével a nehezen verbalizálható érzelmi tartalmakat is ki tudjuk fejezni. Ide tartoznak a vallási, hitbeni témák is. A „közös nyelven” elmondott hitvallás, imádság segít kimondani, megfogalmazni, amit egyedül csak akadozva tudnánk. Harmadrészt a rítusok segítséget nyújtanak a túlradó érzelmek kifejezéséhez, levezetéséhez, strukturálja, mederbe tereli az emóciókat. Negyedrész az emberi élet fordulópontjain megerősítő, létmagyarázó funkciót tölt be. Végül a szimbólumok és rítusok magukban foglalják azt az összekötő erőt is, ami a közösség felé és a transzcendens felé orientálja a krízisben lévő embert.¹⁹

Ugyanakkor a rítusok veszélye a kiüresedés. A sokszor, lélek nélkül ismételt szavak és cselekedetek elveszítik tartalmukat, és akkor nemhogy nem vezetnek el a szimbólumok mögöttes tartalmához, hanem elválasztanak tőle. Épp ezért egyensúlyt kell teremteni a változatlanul ismétlődő és az új formákat kereső és kínáló rituális cselekmények és rítusok között.

A liturgikus idő megteremtése

A gyermek a vasárnapi gyermek-istentiszteletre általában nem saját elhatározásából indul el, hanem a családjával érkezik az alkalomra. A családok vasárnap reggeli rohanásában nem mindig tudatosul az istentiszteleti idő kitüntetett jelentősége. Jó, ha már

a szülők készítik a gyermeket az Úrral való találkozásra, de a gyermek-istentisztelet vezetőjének is feladata, hogy a gyermekeket hétről-hétre bevezesse a szent idő, az Úrral töltött idő megélésébe. Ennek legfontosabb elemei a liturgiának azon kötött részei, melyek bevezetnek a gyermek-istentisztelet idejébe, és amelyek kivezetnek belőle. Különbözik a vasárnapi alkalom a gyermek számára egy leszártabb óvodai foglalkozás, iskolai szakkör, különóra közt, ahol felnőtt irányítása alatt különböző dolgokról tanul és különböző dolgokkal foglalkozdik.

A liturgikus tér

A gyermek leginkább szenzomotorosan érzékeli a valóságot, így nagy jelentőségű az a tér, a teret betöltő tárgyak, képek, színek, szagok, ahová találkozni jön Istennel. Ha hideg, nyirkos, penészedő falu, sivár gyülekezeti terem, lelkeszi hivatal egyik komor zugában tartjuk alkalmunkat, akkor a gyermek egy ilyen Istennel találkozik, hiszen ő nehezen tud elvonatkoztatni az érzékelhető valóságtól. Természetesen maga a légkör megtölthet egy ilyen teret is melegséggel, otthonossággal, mégis fontos, hogy milyen térbe várjuk a gyermekeket hétről-hétre.

Több gyülekezetben sikerült játszószo- bát kialakítani színes szőnyegekkel, játékos polccal, könyvespolccal, táblával, kézműves kellékekkel, kis asztallal, székekkel. Ezek a ter- rek bár a gyermekek igényeihez alkalmazkodnak, még mindig nem liturgikusak. A liturgikus tér magában foglalja vizuálisan és materiálisan a közösség térbeli orientációját,²⁰ ami a gyermek-istentisztelet esetében a feltámadott Urat, és a vele való közösséget jelenti. A református templomban ezt a célt szolgálja az úrasztala, az evangélikusoknál

az oltár. A gyermekek esetében is használhatunk egy kis asztalt rajta terítővel, gyertyával, a köztük használt gyermekbibliával, vagy a vezető Bibliájával (amelybe a könyvjelzőt az aktuális történethez helyezzük), virággal, mely azt jelképezi, hogy a feltámadott Úr az ige körül közösségbe von minket, és ebben az asztalközösségben táplál. A terem díszíthetjük bibliai történetek igényes grafikáival, vagy Krisztus-szimbólumokkal, ünnepek szimbólumaival. Elkülöníthetünk egymástól tereket: a kézműves sarkot, a szabad játékra alkalmas teret, ahova bibliai társasjátékokat, bábokat, kirakókat, jelmezeket helyezünk. Készíthetünk egy kis imasarkot, előre megírt, a falra kiragasztott imádságokkal, amelyekre felírhatjuk a különböző imádságok kezdősorait (Köszönöm Istenem..., Bocsásd meg Istenem..., Kérlek Istenem...).

További ötletek

Úgy gondolom, hogy a református egyházban, ahol gyülekezeteinkben nem nagyon tulajdonítunk jelentőséget az egyházi ünnepkörnek, nem használjuk a keresztyén szimbólumokat, és nem jellemzik az istentiszteleteinket szimbolikus cselekmények, elsősorban nehéz megtalálni egy liturgikus gyermek-istentisztelet kereteit, formáit. Az alábbi ötletek²¹ leginkább bátorításul állnak itt, hogy keressük és teremtsük meg közösségeinkben mindazokat a kifejező szimbolikus mozdulatokat, cselekményeket, szavakat, dallamokat, amelyek elősegítik az istentiszteleti gyermekközösség létrejöttét és közös ünneplését.

- Kezdő liturgia tánccal és mozgással: Míg a gyerekek egy, az istentiszteletbe bevezető éneket énekelnek, kézen fogva körbejárják a számukra kialakított úrasztalát,

ezáltal az istentisztelet középpontjára, az Úrra figyelnek, és közben közösségbe kerülnek egymással.

- Képmeditáció: A gyermekek egy képre figyelnek, míg a vezető kérdésekkel, elmélkedéssel segíti a bibliai kép üzenetében való elmélyülést, megérkezve egy bibliai igéhez, témához.
- Dramatizált ének és zene: egy kiválasztott ének dramatizálása, animálása és különböző hangszerekkel történő kísérése.
- Fessünk egy dalt: egy közös szeretett ének csoportos feldolgozása képzőművészeti eszközökkel.
- Szerepjáték a gyermek-istentiszteleten: A bibliai történetek átélése a bibliodráma elemeinek alkalmazásával.
- Kommunikációfejlesztő játékok: Segíteni a gyermekeknek, hogy verbalizálják, vagy az önkifejezés számukra legtermészetesebb módján (rajz, ének, mozgás, mese) artikulálják érzéseiket, gondolataikat, kérdéseiket Istennel, egymással és önmagukkal kapcsolatban.
- Hangszerek beépítése a gyermek-istentiszteletbe: Isten dicséretébe aktívan bevonni a gyermekeket a ritmushangszerek használatával.
- Énekes istentisztelet: Dicséretes kreatív használata, gyermekekkel közös ének- és dallam-improvizáció.
- A mozgás és a tér megtapasztalása a gyermek-istentiszteleten: Különböző egyszerű mozgások és táncok beépítése a gyermekekkel töltött időbe, hogy ezáltal nagyobb átéléssel vehessenek részt az istentisztelet ünnepében.
- Az imádság új formái: imádság szimbolikus cselekményekkel, mozdulatokkal, imádság képpel, imádság szabad formákban.

ZÁRÓGONDOLATOK – BUZDÍTÁS

Ahogy a keresztyénség, a gyülekezeti élet, és maga az istentisztelet is közösségi ügy, úgy a gyermek-istentisztelet liturgiájának kialakítása sem egyszemélyes vállalkozás. Ismételten csak bátorítani tudom a gyermekek között szolgáló testvéreket, hogy

hívjunk létre gyermek-istentiszteleti szolgáló közösséget, keressük az egyre gazdagabb útjait a gyermekek közti szolgálatnak a gyülekezet közösségében, végül osszuk meg egymással – akár itt a folyóirat hasábjain – jól bevált gyakorlatainkat, segítsük istentiszteleteink megújulását a gyermekek között is.

FELHÍVÁS

Az RPI szeretné összegyűjteni az MRE gyülekezeteiben lévő jó gyakorlatokat, követhető mintákat a gyermek-istentiszteletek megvalósítására. Kérjük a katechéta testvéreket, hogy egyházközségük gyermek-istentiszteleti gyakorlatát egy kb. 1000-5000 karakter terjedelemben megfogalmazva küldjék el a szazi.andrea@reformatus.hu címre! A beérkezett anyagokból a tanulmánysorozat záró részeként egy gyakorlati ötlettárat szeretnénk rendelkezésre bocsátani.

- ¹ Friedrich Schweitzer: *Vallás és életút. Vallási fejlődés és keresztyén nevelés gyermek- és ifjúkorban*. Budapest, Kálvin Kiadó, 1999, 59-61.
- ² Vö.: Michael Domsgen: Eltern und Familienarbeit. in Matthias Spenn – DorisBeneke – Frieder Harz – Friedrich Schweitzer (Hg.): *Arbeit mit Kindern – EvangelischePerspektiven. Handbuch*. Comenius Verlag, Gütersloh – München, 2007, 248-249.
- ³ Erhard Griesse: Reizwort „Liturgie“ in F. W. Bargheer, H. B. Kaufmann (szerk.): *Liturgie mit Lied, Spiel, Tanz, Trommel*. Comenius-Institut, Münster, 1975, 3-8.
- ⁴ Erre a közösségi jellegre utal a liturgia eredeti görög szava, mely szó szerinti fordításban a nép (laos) szolgálatát (ergon) jelenti.
- ⁵ Bargheer-Kaufmann, II-III.
- ⁶ *Istentiszteleti Rendtartás a Magyarországi Református Egyház számára*. Budapest, Református Sajtóosztály, 1985, 30.
- ⁷ Pásztor János: *Liturgia*. Selye János Egyetem Református Teológiai Kara, Komárom, 2005, 53.
- ⁸ Uo., 57.
- ⁹ Hastings: *Angyalnak orcája. Isten igéje a gyermek lelkében*. Budapest, Budapesti Református Vallásoktató Testület, 1937, 12.
- ¹⁰ Emanuel Jung: *Sonntagschule als Kindergottesdienst*. Verlag Heinrich Majer Ag Basel, 270.
- ¹¹ Dr. Gyökösy Endre: *Hogyan tartunk gyermek-bibliáórárt? Kis módszertan*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2004.
- ¹² <http://www.parokia.hu/lap/forras/ujsg/cikk/4494/?i=769> (Utolsó letöltés: 2011. szeptember 30.)
- ¹³ Rozs-Nagy Szilvia (szerk.): *Gyermek-istentiszteleti liturgiák. Az egyházi év ünnepei*. Evangélikus valláspedagógia 3., Budapest, EPSZTI, 2017.
- ¹⁴ Sonja M. Stuart – Jerome W. Berryman: *Young children and worship*. Westminster John Knox Press, Louisville-Kentucky, 1989.
- ¹⁵ Stuart-Berryman, 18-22.
- ¹⁶ Vö. Fekete Károly (szerk.): *Reformátusok a kegyelem trónusánál – A magyar református istentisztelet megújulásának teológiai alapelvei*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2010. „A református istentisztelet egyházunk életének célja és forrása. Isten népe istentiszteleti (kultuszi) közösséget alkot a világ kezdetétől a világ végéig. Az egyház egysége nem szertartási egyformaság, hanem közös hit és reménység. Helytelen, ha ebből tarka összevisszaság származik. Fegyelmezi a kötött és a szabad elemek egyensúlya. A teljes gyülekezet részvétele nem tömeges rendezvény vagy időöltés, hanem hitvalló közösség kérdése.” 13.
- ¹⁷ Hézszer Gábor: *Pasztorálszociológiai szempontok az istentisztelet útkereséséhez*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2005, 237-238.
- ¹⁸ Németh Dávid: *Hit és nevelés – Valláslelektani szemléletmód a mai valláspedagógiában*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara, 2002, 81.
- ¹⁹ Hézszer, 70-72.
- ²⁰ Például egy születésnapon ilyen hely a szülinapos helye és az előtte lévő torta.
- ²¹ Trommel-Bargheer, 21-50.